

NOANIQLIK SHAROITIDA QAROR QABUL QILISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARIGA ILMIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOSLIGI

Mirzaxmatov B.B.
TIPI o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: personal, menejment, shaxsning idividual xususiyatlari, qaror qabul qilish, menedjer, ongli tanlov, boshqaruv qarorlari, determinizm.

Ключевые слова: персонал, менеджмент, индивидуальные особенности человека, принятие решений, менеджер, сознательный выбор, управленческие решения, детерминизм.

Key words: personnel, management, individual characteristics of a person, decision-making, manager, conscious choice, management decisions, determinism.

Kirish. Qaror qabul qilish jarayonining psixologik tadqiqotlardagi o'rganilganlik holati asosan, insonlar qanday qilib tanlovni amalga oshirishlari mumkin mazmunida o'rganilgan. Ikkinchidan, qaror qabul qilish fenomeni inson faoliyatining barcha turlari uchun xos bo'lgan hodisadir. Misol uchun, qaror bu - natija, nimadandir xulosa chiqarmoq, qaror qilmoq, hukm, chuqur fikrlash orqali biron-bir xulosaga kelmoq yoki muayyan xatti- harakatni amalga oshirish zaruratidir. L.M.Korolevning "Boshqaruv psixologiyasi" nomli o'quv qo'llanmasida ta'riflanishicha, qaror qabul qilish jarayoni bu – maqsadga erishish uchun birgalikda faoliyat yuritish, biror vaziyatni muvofiqlashtirish hamda rag'batlantirishning usuli aks etgan direktiv hujjatdir. Mazkur ta'rifdan farqli o'laroq, V.A.Konovalenkoning aytishicha, qarorlar bu - boshqaruv organi yoki rahbarning shunday hujjatidirki, unda nafaqat maqsad belgilanadi, balki muammo yuzasidan qator vazifalar shakllantirilgan, maqsadlarni bajarilish muddati ko'rsatilgan shuningdek, unda ijrochilar ko'zda tutilib, uni amalga oshirishning resurslari ajratilgan hamda javobgarlik belgilangan bo'ladi. Darhaqiqat, strategik ahamiyatga ega qarorlarda butun boshqaruv faoliyatining maqsad va vazifalari, uning istiqbol rejalari o'z aksini topadi.

Adabiyotlar sharhi. Ba'zi tadqiqotlarda qaror qabul qilish hodisasi, noaniq vaziyatlarda dastlabki axborotlarni o'zgartirish asosida, maqsad sari olib boruvchi xatti-harakatlar izchilligini shakllantirishning irodaviy hodissa sifatida ham ta'riflanadi. L.N.Kardanskayaning aytishicha, qaror qabul qilish jarayoni bu – iroda kuchi talab etiladigan, uylab xulosa qilinadigan, ba'zida tavakkal qilish orqali amalga oshiriladigan maqsadli jarayondir. Shuning uchun, uni iroda harakatlar kuchiga tenglashtiriladi. Biroq, bizningcha tadqiqotlararo o'ziga xoslikliklarni aniqlash uchun avvalo, u bilan bog'liq yaqin tushunchalarni aniqlab olish zarur. Qaror qabul qilish fenomenining ijtimoiy-falsafiy asoslari keng tadqiq etilgan bo'lib, hozirga qadar ushbu kategoriyaga oid ko'plab falsafiy lug'atlar chop etilgan.

Yetuk falasuf olim Q.Nazarov tahriri ostida chop etilgan “Falsafa :qomusiy lug'at” kitobida ta'riflanishicha, qaror qabul qilish jarayoni bu –irodaviy hodisa sanalib, u inson xulq - atvori, erkinligi, narsa-hodisalarga bo'lgan munosabat, sababiy bog'liqliklarni aniqlash kabi ma'nolarni anglatadi. Shuningdek, ushbu muammoni o'rganishda ikki yondoshuv mavjud, biri determinizm bo'lsa, ikkinchisi indeterminizm yondoshuvi hisoblanadi. Mazkur ta'rifdan ma'lumki, qaror qabul qilish jarayoni bir tomondan inson irodaviy harakatlarining mahsuli bo'lsa, ikkinchi tomondan hayotiy vaziyatlar yoki tabiiy jarayondir. Biroq, qaror qabul qilish jarayonini tahlil etishda, imkon qadar ijtimoiy - falsafiy qarashlardan kamroq foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. K.M.Zakkarning tadqiqotlarida ko'ra, qaror qabul jarayoni bu – insonning biron ishni bajarishga qaratilgan ongli intilishidir. Shu bilan birga, qaror qabul qilish irodaviy faoliyatining manbai sanalib, unda biror shaxs yoki yetakchining ob'ektiv dunyoni o'zgartirishga qaratilgan amaliy faoliyati aks etadi. Ya'ni “men xohlayman” hissi emas, balki “men buni qilishim kerak” mazmunda harakat qiladi. Ammo, qaror qabul qilish barcha insonlar va yetakchi shaxslar uchun ham, doim muvaffaqiyatli kechavermaydi. Bu holat ularda shakllangan qobiliyat, tajriba, malaka hamda boshqaruv kompetentligini ta'minlovchi qator psixologik xususiyatlar turi bilan uzviy bog'liq hisoblanadai. Ikkinchidan, rahbar tomonidan chiqarilgan qarorlar bo'ysunuvchilar uchun qat'iy kuchga ega bo'lgan huquqiy asoslardan biri hisoblanadi.

G.V.Gutman tomonidan olib borilgan tadqiqotlardja aniqlanishicha, muvaffaqiyatli rahbar tomonidan qabul qilingan qarorlar quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- Maqsadli – ya'ni qaror aniq mazmunda shakllantirilishi, qo'l ostidagi xodimlar va ishchilar o'rtasida noaniq fikr va shubha tug'dirmasligi kerak;

- Oqilona va izchil – ya’ni ichki va tashqi vaziyatlarga, shuningdek, avvalgi va kelgusidagi qarorlarga to’liq mos kelishi shart;
- Vakolatlilik – ya’ni qonunlar rahbarning ko’rsatmalari va buyruqlari talablariga tayanib, rahbar va bo’ysunuvchining vazifalari va huquqlarini hisobga olishi;
- Istiqbolli – muddati, nimaga, kimga, qanday, qachon, qaerda va qaysi sanaga qadar bo’lganligi haqidagi savollarga javob bera olishi;
- O’z vaqtida va samarali – xarajatlarga nisbatan, kutilgan natijaga nisbatan imkon qadar yaxshiroq bo’lishi va hokazo.

Natijalar. Yuqoridagi tasnifdan farqli o’laroq, ba’zi tadqiqotlarda qaror qabul qilish jarayoni uchun muhim bo’lgan yondashuvlar haqidagi fikr-mulohazalarni ham ko’rish mumkin. Tadqiqotchi K.V.Baldinning aytishicha, qarorlarni tayyorlash jarayoni murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon sanalib, unda uch xil yondoshuv ajratiladi:

- Intuitiv yondoshuv – ushbu yondoshuvga muvofiq, qarorning ijobiy va salbiy tomonlari tahlil qilmasdan, uning to’g’riligini his etish asosida qabul qilish tushuniladi [2];
- Tajribaga asoslangan yondoshuv – bu bilim yoki to’plangan hayotiy, kasbiy tajribalarga asoslangan jarayondir. Mazkur yondoshuvga muvofiq, qarorlarni qabul qilishda alternativ qarorlar va o’tmish qarorlari hisobga olinadi. Bu yondoshuvning kamchiliklaridan biri shuki, u o’tmish tajribada mos o’xshash bo’lmagan vaziyatlarda yaxshi samara bermaydi;
- Analitik yondoshuvga asoslangan qarorlar, ya’ni bunday qarorlar avvalgisidan farqli o’laroq, o’rganilgan tajribaga bog’liq bo’lmaydi, balki u analitik fikrlashga asoslanadi. Ushbu tasniflardan shuni xulosa qilish mumkinki, zamonaviy rahbar faqat o’tmish tajribasiga tayanib emas, balki u kreativ fikrlash va tanqidiy tafakkur qilish asosida ham samarali qarorlarni ishlab chiqish imkoniyatiga egadir. Xorij tadqiqotchilardan M.Vudkok hamda D.Frensislarning aniqlashicha, qaror qabul qilishning to’rtta darajasi mavjud va ularning har biri rahbardan o’ziga xos boshqaruv ko’nikmalarini talab qiladi:

Birinchi daraja – Doimiy qarorlarni qabul qilishda rahbar o’zini ma’lum bir dasturga muvofiq yo’naltiradi, ya’ni xuddi shu vaziyatlarni tan oladigan va oldindan bashorat qiluvchi tarzda harakat qiluvchidir. Ushbu darajada rahbarning asosiy vazifasi - vaziyatlarni “his qilish” va aniqlash, so’ngra ma’lum harakatlarni boshlash uchun javobgarlikni o’z zimmasiga olishdir;

Ikkinchi daraja – Mazkur darajada rahbar, qator mumkin bo’lgan yechimlarning afzalliklarini baholaydi hamda yaxshi ishlab chiqilgan muqobil harakatlar

majmuidan muammoga eng mos keladiganidan birini tanlashga harakat qiladi [4];

Uchinchi daraja – moslashish jarayoni bo‘lib, unda rahbar ma’lum bo‘lgan muammoning yangi yechimini izlaydi. Muvaffaqiyatga erishish uning shaxsiy tashabbusi va noma’lum vaziyatlarni hal eta olish qobiliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Bundan tashqari, ushbu jaraja rahbar shaxsining kasbiy ko‘nikmalari va malkasi, kasbiy kompetentligiga ham uzviy bog‘liqdir;

To‘rtinchi daraja – innovatsion jarayon sanalib, unda rahbar umuman kutilmagan va oldindan aytib bo‘lmaydigan muammolarni tushunish yo‘llarini izlashi lozim, bunda asosiy yechim rahbarning muammoga yangicha yondoshuvi hamda uning umumiy intellekt darajasiga ham bog‘liqdir. Demak, qaror qabul qilishdagi darajalar, o‘z mazmunida rahbar shaxsning imkoniyatlari, salohiyati, kasbiy kompetensiyalari, yangi tajribasi va aqliy ko‘rsatkichlari kabilarni ham aks ettirishi tabiiydir.

Xulosa va munozara. Umuman olganda, qarorlar har doim ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, bir tomondan u, ishchi va xodimlarda ijobiy yoki salbiy fazilatlarni tarbiyalashga ham keng xizmat qiladi. Shuning uchun, biror turdagi qarorni qabul qilishda rahbarlar ikki tomonlama holatni hisobga olishlari lozim. Bir so‘z bilan aytganda, mazkur holatlar iqtisodiy – ijtimoiy hamda axloqiy va psixologik vaziyatlar ta‘sirini nazarda tutadi.

Adabiyotlar:

1. Nazarov A. Boshqaruv psixologiyasi. -T.: 2021.
2. Nazarov A. Menejment va marketing psixologiyasi. - T.: 2020.
3. Qaror qabul qilish jarayonining ettita muhim bosqichi <https://asana.com/resources/decision-making-process>. 2019
4. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish nima? Oddiy o‘rganish texnikasi va vositalari <https://www.simplilearn.com/management-decision-making-article>. 2021
5. Qaror qabul qilish jarayoni <https://www.umassd.edu/fyem/decision-making/process>. 2022
6. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish usullari, qaror qabul qilishning individual stili <https://ko.mpy.info/boshqaruv-qarorlar-ini-qabul-qilish-qilish.html> 2018

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada psixologiyaning o‘tkir yo‘nalishlaridan biri bo‘lmish qaror qabul qilish masalasi muhokamaga tortiladi. Maqolada ushbu masalada bir qator olimlarning ilmiy qarashlari, metodologik yondashuvlar hamda mexanizmlarning qiyosiy tahlili olib boriladi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается проблема принятия решений, которая является одной из острых областей психологии. В статье представлен сравнительный анализ научных взглядов, методических подходов и механизмов ряда ученых по данному вопросу.

SUMMARY

This article discusses the issue of decision-making, which is one of the acute areas of psychology. The article presents a comparative analysis of scientific views, methodological approaches and mechanisms of a number of scientists on this issue